

مقاله پژوهشی: بررسی و تحلیل ظهور داعش در عراق و سقوط موصل

از منظر غافل‌گیری نظامی امنیتی

20.1001.1.20084897.1400.19.86.3.0

احمد امیری‌مقدم^۱، سعداله زارعی^۲، سید حسن عقیلی^۳، محسن رفیعی^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۰۳

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۷/۰۳

چکیده

با تشکیل جبهه مقاومت در کشورهای عراق، سوریه، لبنان و یمن و گسترش عمق راهبردی انقلاب اسلامی، اقدامات تقابلی دشمنان علاوه بر ج.ا.ایران، این کشورها را نیز در بر گرفته است. یکی از این اقدامات استفاده از توان مسلمانان سنی مذهب با گرایش‌های سلفی‌گری و وهابی و تشکیل گروه‌های تروریستی مانند داعش در منطقه است. این موضوع بیانگر این مهم است که ج.ا.ایران بایستی مراقبت نماید تا علاوه بر محدوده سرزمینی خود، در کشورهای حوزه مقاومت نیز غافل‌گیر نشود.

در این مقاله به دنبال پاسخ عالمانه به این سؤال اصلی هستیم: که "آیا ج.ا.ایران در زمان ظهور داعش در عراق و سقوط موصل دچار غافل‌گیری شد؟" در صورت تأیید غافل‌گیری ج.ا.ایران در زمان سقوط موصل، سؤالات فرعی مطرح می‌گردد: ۱- علل و عوامل غافل‌گیری ایران در سقوط موصل چه بوده‌اند؟ ۲- راه‌کارهای پیش‌گیری از غافل‌گیری نظامی - امنیتی از منظر رویکردی، ساختاری و روشی در آینده کدام‌اند؟

این پژوهش در زمره تحقیقات کاربردی توسعه‌ای بوده و از ترکیب داده‌های کمی و کیفی شامل مصاحبه و پرسش‌نامه باز و بسته استفاده شده و روش تحقیق آن آمیخته (توصیفی - تحلیلی) است. قلمرو این پژوهش از لحاظ زمانی از ابتدای انقلاب اسلامی تاکنون و از لحاظ مکانی حوزه قلمرو نفوذ انقلاب اسلامی و از لحاظ موضوعی ارائه راهکار پیش‌گیری از غافل‌گیری نظامی امنیتی است. به منظور پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش، ضمن مطالعه اسناد بالادستی، مصاحبه با نخبگان و مطالعه تطبیقی، ۹ مؤلفه و ۶۰ گویه در حوزه غافل‌گیری احصاء گردید و در قالب سه پرسشنامه و برگزاری هیئت‌های اندیشه‌ورز نظرات خبرگان امر اخذ گردید و معین شد که جمهوری اسلامی ایران در سقوط موصل دچار غافل‌گیری از جنس غفلت و خیانت شده است. در ادامه علل و عوامل غافل‌گیری مورد بررسی قرار گرفته به روش AHP رتبه‌بندی و در نهایت برای رفع ضعف‌ها و علل غافل‌گیری، راهکارهای رویکردی، ساختاری و روشی ارائه شده است.

۱ دکتری مطالعات امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

۲ کارشناس ارشد علوم سیاسی دانشگاه آزاد تهران مرکز

۳ دانشجوی دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

۴ دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی فضای سایبر دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Mohsen_R@yahoo.com

واژگان کلیدی: غافل‌گیری، داعش، جبهه مقاومت، پیشگیری، موصل

مقدمه

پس از هلاکت الزرقاوی در سال ۲۰۰۶، ابوحمزه مهاجر به‌عنوان رهبر این گروه تعیین شد. (عطوان، ۱۳۹۱: ۲۱۶) در پایان همان سال، در پی نشست گروه شبه‌نظامی متشکل از همه گروه‌های موجود در عراق در چارچوب معاهده موسوم به "حلف المطیبین"، "دولت اسلامی در عراق" به رهبری ابوعمر البغدادی تشکیل شد. (نجات، ۱۳۹۴: ۵۰) در نهایت ابوعمر البغدادی در ۱۹ آوریل ۲۰۱۰ همراه با ابوحمزه المهاجر، دیگر رهبر بلندپایه سازمان، در حمله مشترک نیروهای عراقی و آمریکایی در منطقه الثرثار جان باخت. (عطوان، ۱۳۹۱: ۲۱۷) بدین ترتیب این گروه وارد مرحله جدیدی شد که در آن، ابوبکر البغدادی به‌عنوان فرمانده اصلی و حجتی البکر به‌عنوان فرمانده در سایه کار خود را آغاز کردند. در این مرحله، دولت اسلامی عراق بر دو محور تمرکز کرد: تضمین نبود شکاف بین اعضاء و حمایت از داخل از طریق ایجاد مراکز امنیتی. داعش همه عناصر خطرناک را از بین برد و از سوی دیگر، ورود منابع مالی به داخل گروه را نیز تضمین نمود. (رنجبر و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱) گسترش بحران و رقابت‌های منطقه‌ای و افزایش تنش‌های مذهبی و فضای افراط‌گرایانه در منطقه، منابع انسانی و مالی گسترده‌ای را برای گروه دولت اسلامی عراق فراهم ساخت. (عباسی، ۱۳۹۳: ۱۰۱) دولت اسلامی عراق در بین سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ شاهد کاهش نقش خود در این کشور بود. پیشرفت روند سیاسی و مشارکت سنی‌ها در این روند، بهبود راهبردها، افزایش کارآمدی نیروهای امنیتی عراق، از عوامل مؤثر در این خصوص به شمار می‌آیند. (اسدی، ۱۳۸۸: ۲۴۳)

تاکنون ظهور داعش در عراق و سقوط موصل از دیدگاه‌ها و جنبه‌های مختلف توسط پژوهشگران و نخبگان و علاقه‌مندان به مسائل نظامی امنیتی موردبررسی قرار گرفته است. یکی از موضوعات و سؤالات بسیار مهم در این حوزه که مسئله اصلی پژوهش حاضر می‌باشد این است که آیا ج.ا.ایران در ظهور داعش در عراق سقوط موصل، دچار غافل‌گیری شد؟ اگر دچار غافل‌گیری شد علل و عوامل آنچه بوده است؟ نقاط ضعف و قوت دستگاه‌های نظامی امنیتی در آن برهه زمانی چه بوده است؟ همچنین با توجه تحولات سیاسی، نظامی و امنیتی ازجمله ظهور جریان‌ات تکفیری در منطقه و گسترده‌تر شدن صحنه‌های نبرد و تغییرات سریع در تهدیدات

نظامی-امنیتی، با استفاده از درس آموخته‌های اطلاعاتی امنیتی، پیش‌گیری از غافل‌گیری متضمن چه تصمیماتی برای آینده است و چه راهکارهایی را باید اتخاذ نمود؟

تأکید فرمانده معظم کل قوا (مدظله‌العالی) بر شناخت علل و عوامل غافل‌گیری نظامی-امنیتی کشور در برهه‌های مختلف (که در دیدارهای خود با فرماندهان نظامی و مدیران وزارت اطلاعات به آن اشاره داشتند)، شناسایی ضعف‌های نظامی-امنیتی کشور بخصوص در زمان ظهور داعش در منطقه و اتخاذ تدابیر لازم برای جلوگیری از بروز تهدیدات مشابه با توجه به کثرت تهدیدات نظامی و امنیتی موجود در منطقه غرب آسیا، کمک به مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر نیروهای مسلح و نهادهای اطلاعاتی در مواجهه با تهدیدات جاری و آینده، شناخت راهکارهای ممانعت از بروز غافل‌گیری در آینده، از اهمیت و ضرورت‌های انجام این تحقیق است.

هدف اصلی این مقاله «تحلیل و بررسی ظهور داعش در عراق و سقوط موصل از منظر غافل‌گیر شدن یا نشدن» بوده و اهداف فرعی آن به صورت ذیل می‌باشند:

۱) در صورت تأیید غافل‌گیر شدن ج.ا.ایران در سقوط موصل، علل و عوامل آن مورد بررسی قرار گیرد.

۲) بر مبنای علل و عوامل احصاء شده راهکار پیش‌گیری از وقوع غافل‌گیری نظامی-امنیتی در آینده پیشنهاد گردد.

با توجه به اهداف مقاله سؤال اصلی پژوهش عبارت است از: «آیا ایران در سقوط موصل غافل‌گیر شده است؟»

همچنین سؤالات فرعی پژوهش موارد ذیل می‌باشند:

۱) در صورت غافل‌گیر شدن ج.ا.ایران در ظهور داعش و سقوط موصل، علل و عوامل آنچه بوده‌اند؟

۲) راهکارهای پیش‌گیری از غافل‌گیری نظامی-امنیتی از منظر رویکرد، ساختاری و روشی در آینده کدام‌اند؟

مبانی نظری

- پیشینه تحقیق:

زمینه‌های شکل‌گیری گروه داعش در آسیای مرکزی: این مقاله به زمینه‌های ظهور و تثبیت داعش منطقه آسیای مرکزی پرداخته است. از نتایجی که از این تحقیق حاصل شده است، می‌توان

به این موارد اشاره کرد: آسیای مرکزی منطقه‌ای یکپارچه برای ظهور داعش نیست، به این معنی که در برخی کشورها زمینه‌های ظهور داعش وجود داشته و در برخی دیگر از کشورها این زمینه وجود ندارد. عوامل سیاسی، اجتماعی و ژئوپلیتیک، عواملی هستند که در صورت بی‌توجهی نخبگان سیاسی منطقه به آن‌ها منجر سهولت شکل‌گیری داعش در منطقه آسیای مرکزی می‌شود. در این تحقیق همچنین فقر مادی، فعالیت رسانه‌های مجازی داعش و حضور اتباع این کشورها در داعش، زمینه‌ساز حضور و گسترش آن در منطقه شده است. (کوهکن و همکاران، ۱۳۹۴)

اقتصاد سیاسی بین‌الملل و ظهور و کارکرد داعش در غرب آسیا: در این مقاله توسعه‌نیافتگی سیاسی و اقتصادی منطقه و کمک‌های مالی برخی کشورها از داعش از عوامل ظهور و کارکرد این گروه تروریستی ارزیابی شده است. در واقع فروش نفت، اخذ مالیات و عوارض، گروگان‌گیری و سایر اقدامات غیرقانونی داعش تنها بخشی از هزینه‌های ایشان را تأمین کرده و بخش عمده هزینه ایشان توسط کشورهای عربی و غربی بخصوص عربستان و آمریکا تأمین می‌گردد. سیاست‌های مالی و حمایتی آمریکا از داعش با اهدافی از جمله تضعیف محور مقاومت، تأمین امنیت رژیم صهیونیستی و افزایش تنش در جهان اسلام و کمک‌های مالی عربستان باهدف مقابله بانفوذ ایران و شیعیان در منطقه صورت می‌پذیرد؛ و درنهایت این مقاله بیان می‌کند که نبود نظام امنیتی باثبات، رقابت‌های ایدئولوژیک بر سر قدرت در بین کشورهای منطقه، رقابت برای ارتقاء توان تسلیحاتی در زیر پرچم کشورهای قدرتمند، از جمله زمینه‌های ظهور و گسترش تروریسم در منطقه و گروه‌هایی از قبیل داعش است. (پوراحمد و عباسی، ۱۳۹۴)

بررسی زمینه‌های اجتماعی و سیاسی ظهور داعش در غرب آسیا: در این مقاله آمده است که بررسی علل ظهور داعش نیازمند تحلیلی جامع است. ریشه‌های تاریخی و فکری این گروه، به اندیشه‌های فکری احمد بن حنبل در وهله اول و ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب در مراحل دیگر برمی‌گردد که بر عقل ستیزی و پرهیز از اجتهاد تأکید می‌کند. تفکر سلفی گری پس از محمد بن عبدالوهاب به کمک محمد بن سعود به صورت یک ساختار سیاسی درآمد است. علاوه بر عربستان در مصر نیز اندیشه‌های حسن البنا و اخوان المسلمین به پی‌ریزی این دیدگاه پرداختند. همچنین بر اساس این مقاله مهم‌ترین عامل ظهور داعش سقوط صدام دانسته شده است، زیرا از یکسو دولت ضعیف حاکم نتوانست در مقابل داعش با قدرت مقابله کند و از سوی دیگر شکاف‌های قومی، قبیله‌ای و مذهبی سرکوب‌شده، آزادشده و وارد عرصه سیاسی این کشور شدند.

فقدان دولت - ملت‌سازی در خاورمیانه و نبود رابطه مناسب بین دولت‌ها و ملت‌ها از عوامل دیگر ظهور داعش بیان شده است. (آذین و سیف‌زاده، ۱۳۹۴)

- مفهوم شناسی:

غافل‌گیری: غافل‌گیری در لغت حالتی است که در اثر حمله بی‌خبر شخصی به شخص دیگر یا دیده شدن شخصی در حال انجام عملی غیرمنتظره به وجود می‌آید. غافل‌گیری حالت و صفت کسی است که غافل‌گیر کند/ حالت و صفت کسی است که غافل‌گیر شود. (دهخدا، ۱۳۹۰: ۲۰۴۰)

در اصطلاح نظامی غافل‌گیری عبارت است از: وارد ساختن ضربت به دشمن در زمان، مکان و حالتی که انتظار و آمادگی پذیرش و واکنش لازم علیه آن را نداشته باشد. غافل‌گیری یعنی تک به دشمن در زمان و مکان و طریقی که برای آن آمادگی نداشته باشد. مخفی داشتن طرح‌ها، پوشیده داشتن حرکات و استعدادها، عملیات پوشش و فریب تاکتیکی و سرعت در حرکات در غافل‌گیری نقش دارند. غافل‌گیری با حفظ اسرار نظامی، اختفاء و سرعت حاصل می‌شود. بسیاری از ارتش‌های جهان «غافل‌گیری» را به‌عنوان یکی از اصول جنگ پذیرفته‌اند. (رستمی، ۱۳۸۶: ۶۰۴)

رعایت اصل غافل‌گیری در تضمین ضریب موفقیت عملیات، کاهش تلفات نیروهای خودی و افزایش تلفات دشمن تأثیر مستقیمی دارد. درواقع، این اصل ترکیبی از حفاظت اطلاعات و عملیات فریب است. (گزیده اسناد عملیات والفجر ۸، ۱۳۸۱: ۱۴۶)

اگرچه غافل‌گیری تنها یکی از شیوه‌های اجرای تاکتیک‌های نظامی است؛ اما اهمیتش آن را تا سطح یک اصل از اصول جنگ ارتقاء داده است. غافل‌گیری را «راه میان‌بر» پیروزی نامیده‌اند زیرا نقش مستقیم و بسیار اثرگذاری در موفقیت هر یگان دارد. غافل‌گیری چنانچه با ترکیب‌های مختلفی از پنهان‌کاری، سرعت، فریب، یگانگی و جسارت تقویت گردد؛ تعادل قدرت را قاطعانه جابه‌جا و راه دستیابی به پیروزی را با تلاشی بسیار کمتر از حد تصور هموار می‌نماید. (کالینز، ۱۳۸۱: ۷۹)

خداوند متعال در قرآن کریم به‌صراحت امر می‌نماید^۱ که هیچ‌گاه نباید از حمله ناگهانی دشمن غفلت نمود و برای جلوگیری از غافل‌گیری فریضه عظیم نماز را نیز به نماز خوف تبدیل

می‌نماید و حتی دستور می‌دهد در صورت جراحی و نزول باران که مجبور هستید اسلحه خود را بر زمین بگذارید نباید وسایل دفاعی خود همچون زره و کلاه خود را کنار بگذارید و این امر نشان‌دهنده اهمیت بسیار والای توجه به عدم غافل‌گیری از حملات دشمن در هر شرایط می‌باشد.

فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) فرمودند:

«[خصوصیتی] که باید نیروهای مسلح ما به آن توجه داشته باشند، خوشبختانه توجه هم کرده‌اند و این کاملاً آشکار است، مسئله عمل به آیه‌ی شریفه‌ی «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ»^۱ است. معنای این آیه این است که غافل‌گیر نشوید؛ معنایش این است که اگر چنانچه دشمنی به شما حمله کرد، شما بر اثر کمبود امکانات، کمبود سلاح و مهمات، کمبود آمادگی، خسارت تحمل نکنید که خسارت شما خسارت ملت است، خسارت شما خسارت اسلام است»^۲.

سطوح غافل‌گیری

غافل‌گیری راهبردی: از نظر لی وای کئونگ غافل‌گیری راهبردی عبارت است از درک ناگهانی این موضوع که یک فرد یا سازمان بر اساس درک نادرست از تهدید عمل کرده است. این امر به واسطه‌ی ناکامی در پیش‌بینی یک تهدید "حیاتی" برای منافع ملی و به میزان کمتری، به واسطه‌ی ناکامی در پیش‌دستی کردن نسبت به آن رخ می‌دهد. وی ادامه می‌دهد، بر اساس تعریف، غافل‌گیری راهبردی صرفاً دست‌کم یا دست بالا گرفتن قابلیت‌های یک نیروی متخاصم نیست؛ بلکه پدیده‌ای است که به واسطه‌ی ناکامی در پیش‌بینی تهدیدهای آنی (که از تهدیدهای بالقوه تمایز داده می‌شود) ناشی از اقدامات دشمن و نیز، اقدامات صلح‌آمیز به وقوع می‌پیوندد. (لی وای کئونگ، ۱۹۹۸: ۱)

غافل‌گیری راهبردی دارای سه عنصر اساسی است که آن را از غافل‌گیری‌های معمول که در دنیای پیچیده‌ی امروزی متداول می‌باشند، متمایز می‌سازد: ۱- دارای تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر روی سازمان یا یک کشور است؛ ۲- از آنجایی که خرد متعارف "آینده‌ی رسمی" را به چالش می‌کشد، متقاعد کردن دیگران به این‌که وقوع آن حتی محتمل است دشوار می‌گردد؛ و ۳-

۱- آیه ۶۰، سوره مبارکه انفال

۲- در دیدار فرماندهان و کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴/۱/۳۰

به‌قدری از پیچیدگی برخوردار است که تصور این‌که در پاسخ به آن چه‌کاری می‌توان انجام داد. دشوار خواهد بود. (شوارتز و همکاران، ۲۰۰۷: ۹۴)

غافل‌گیری عملیاتی: کنت غافل‌گیری را به صورت‌های ۱- فناوریانه ۲- استفاده از تاکتیک‌های جدید و یا استفاده از تجهیزات پیشرفته و کارکنان آموزش‌دیده امکان‌پذیر می‌داند. او اعتقاد دارد غافل‌گیری راهبردی با غافل‌گیری عملیاتی امکان‌پذیر بوده و مثال ملموس آن انجام عملیات به روشی است که برای مدافع غیرمنتظره باشد و مدافع زمان لازم برای طراحی اقدامات مقابله را نداشته باشد یعنی او در محلی و در زمانی موردحمله قرار گیرد که انتظار ندارد.

غافل‌گیری تاکتیکی: غافل‌گیری استراتژیک را نباید با غافل‌گیری تاکتیکی که دارای مقیاس دیگری است، اشتباه گرفت. غافل‌گیری تاکتیکی هنگام اتفاق، بدان حد قدرت و اهمیت ندارد که حیات ملی کشور را تهدید نماید؛ اما غافل‌گیری‌های تاکتیکی مکرر، می‌تواند برخی مشکلات اطلاعاتی برجسته‌ای را فراهم نمایند. (معاونت پژوهش و تولید علم دانشکده اطلاعات، ۱۳۹۴: ۱۹)

به‌طور اساسی، غافل‌گیری یک وسیله‌ی تاکتیکی است. خیلی ساده، برای آنکه در تاکتیک، زمان و مکان محدود هستند. از این‌رو در استراتژی هرچه غافل‌گیری به عرصه تاکتیکی نزدیک‌تر باشد امکان انجام غافل‌گیری بیشتر است و هرچه این امر به سطوح بالاتر سیاست‌گذاری نزدیک‌تر شود، غافل‌گیر نمودن دشوارتر خواهد شد. (همان: ۶۲)

پیش‌گیری: پیش‌گیری از نظر لغوی عبارت است از؛ جلوگیری، دفع، صیانت، مانع‌شدن، جلوگیری بستن (معین، ۱۳۶۰: ۴۸) و از نظر اصطلاحی یعنی: اقدامات احتیاطی برای جلوگیری از اتفاقات بد و ناخواسته. (حق‌نظری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶) این واژه در مفهوم متداول آن در «پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی شتافتن» آمده؛ ولی به معنای «آگاه کردن، خبر چیزی را دادن» نیز آمده است (اردبیلی، ملک‌زاده، ۱۳۹۳: ۶۳). در نتیجه مؤلفه‌های آن عبارت‌اند از:

- ✓ اقدام پیشگیرانه تدبیری است که قهرآمیز یا سرکوب‌گر نباشد.
- ✓ اقدام پیشگیرانه تدبیری است که به‌طور مستقیم به پیش‌گیری اختصاص یافته باشد.
- ✓ اقدام پیشگیرانه اگر به ریشه‌کنی منجر نشود، باید از شمار آن بکاهد، یعنی با اثرگذاری بر فکر کارکنان، منجر به کاهش اقدام (در اینجا سستی و سهل‌انگاری) شود.

✓ اقدام پیشگیرانه نه تنها از راه فرآیند گذار اندیشه به عمل بر فرد تأثیر می‌گذارد؛ بلکه بر موقعیت‌ها یا شرایط محیطی نیز مؤثر است. این مؤلفه که مبنای یکی از تازه‌ترین تقسیم‌بندی‌های پیش‌گیری نیز قرار گرفته است؛ می‌رساند که پیش‌گیری باید هم‌زمان در بردارنده فرد و محیط پیرامون وی باشد. (رایجان اصلی، ۱۳۹۳: ۱۲۸)

چالش‌های نظامی امنیتی عراق: ضعف‌ها و چالش‌های نیروهای نظامی و امنیتی عراق، یکی دیگر از عوامل سیطره داعش بر مناطق مختلف عراق و پیشروی‌های این گروه محسوب می‌شود. مقامات آمریکا پس از حمله به عراق، به انحلال تمامی نهادهای نظامی و امنیتی رژیم بعث مبادرت کردند و به تدریج روند تازه‌ای برای تأسیس و توسعه نیروهای نظامی و امنیتی جدید در عراق تحت مدیریت آمریکایی‌ها آغاز شد. (نجات، ۱۳۹۴: ۶۲) به گفته اسدی (۱۷: ۱۳۸۸) به‌رغم اینکه عراق بیش از یک میلیون نیروی نظامی و امنیتی را آموزش داده و بکار گرفته است ناامنی‌های فزاینده و به‌خصوص پیشروی‌ها و تصرف شهرهای مختلف از سوی داعش، ناکارآمدی نسبی و نقش‌های این نیروها را نشان داده است. برای نمونه، درحالی‌که تعداد نیروهای داعش در حمله به موصل فقط چند هزار نفر و به اعتقاد برخی ۱۵۰۰ نفر بوده است، حضور بیش از پنجاه‌هزار نیروی نظامی و امنیتی عراق در موصل، مانع چندانی را در برابر عناصر داعش ایجاد نکرده است.

تأمین مالی گروه تروریستی داعش: در خصوص منابع مالی داعش تخمین دقیق آن دشوار است. به گفته‌ی مشاور امنیتی آمریکا، بیش‌تر منابع مالی داعش از عربستان، قطر و ثروتمندان حوزه خلیج فارس تأمین می‌شود. (BBC News, 2014) مقدار پول ارسال‌شده از طرف افراد ثروتمند خلیج فارس در حدود ۸ میلیون دلار تخمین زده شده است. (Dickinson, 2013) بر اساس برآوردها، داعش در حال حاضر ثروتمندترین گروه تروریستی جهان است.

شورای امنیت همچنین در فاصله سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۴ قطعنامه‌های ۱۳۷۷، ۱۳۹۰، ۱۴۲۵، ۱۴۵۵، ۱۵۴۰، ۱۶۱۷، ۱۷۳۵، ۱۹۶۳، ۱۹۸۹ و ۲۱۳۳ را در خصوص مقابله تأمین مالی تروریسم و انسداد دارایی‌های تروریست‌ها و گروه‌های تروریستی صادر کرد. با تسلط داعش بر میدان‌های نفتی عراق و با صدور نخستین محموله‌های نفتی که از میدان نفتی عجبیل آغاز شد، زمینه برای جمع‌آوری ثروت داعش فراهم شد. لذا شورای امنیت با صدور قطعنامه ۲۱۶۹ در ۳۰ ژوئن ۲۰۱۴ ضمن اینکه داعش را به‌صراحت گروه تروریستی خواند، بهره‌برداری داعش

از منابع نفتی عراق و فروش آن را غیرقانونی و به‌منزله یکی از سازوکارهای تأمین مالی تروریسم محسوب کرد؛ و هرگونه تجارت مستقیم یا غیرمستقیم با داعش در خصوص منابع نفتی عراق را به‌شدت محکوم کرد. در ادامه شورای امنیت با صدور قطعنامه ۲۱۷۰ ضمن محکوم کردن عملیات داعش و جبهه النصره در سوریه و عراق، ۶ نفر از اعضای گروه‌های مذکور را نیز تحریم کرد. در این قطعنامه شورای امنیت از دولت‌ها خواست از هرگونه کمک مالی و تجارت مستقیم با این گروه‌ها خودداری و تعهدات خود وفق قطعنامه ۱۳۷۳ که در سال ۲۰۰۱ تصویب شده بود را رعایت کنند. (نظری و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۳۶)

حمایت اطلاعاتی بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای از داعش: بی‌تردید گروهی همانند داعش، با حجم بالایی از عملیات نظامی و انفجارهای تروریستی، بدون حمایت قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی قادر به ایفای چنین نقشی نیست. در میان حامیان این گروه، بیش از همه نام عربستان سعودی و آمریکا مطرح است. اطلاعات موثق از نقش سازمان‌های اطلاعات عربستان و شخص بندر بن سلطان، رئیس سابق دستگاه جاسوسی این کشور، در تشکیل گروه‌های تروریستی خطرناکی همچون داعش و جبهه النصره حکایت می‌کند. (جعفری ولدانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۳)

تاکنون مستندات زیادی در این خصوص افشاء شده است که به ذکر دو نمونه بسنده می‌کنیم: در اولین روزهای حمله داعش به عراق، رسانه‌های عراقی (مانند المسله) از ورود ۱۴۰ نیروی اطلاعاتی عربستانی به موصل خبر دادند. (همان: ۱۳۹۳) به‌علاوه، سیاست‌های غلط ایالات متحده سبب شد تا همان گروه‌ها و همان نیروهایی که شورای بیداری سنی را برای مقابله با داعش ایجاد کرده بودند، با همان سلاح‌های آمریکایی به داعش کمک کنند تا موصل را در سال ۱۳۹۲ اشغال کند. (Witts, 2015)

اشغال موصل و تحولات داخلی عراق: با اشغال عراق، ارتش صدام از سوی نیروهای اشغالگر منهدم شد و زمینه ناامنی این روزهای عراق را با اخراج گسترده نیروهای ارتش فراهم ساخت. آمریکا به‌منظور کنترل و دخالت در ارتش کنونی تعدادی از نفوذی‌های بعثی و معارضان سنی را در رده‌های فرماندهی به‌کارگیری نمود.

گروه داعش در تصرف موصل یک کنش سه مرحله‌ای را صورت داد. بحران‌سازی در عراق با تصرف موصل، دومین شهر بزرگ عراق. سازماندهی نیرو، هم‌زمان با ترویج تفکرات تکفیری و در پی افزایش اعتراضات اهل سنت در خصوص عملکرد دولت مرکزی، کار جذب نیرو را برای

گسترش اقدامات نظامی در عراق آغاز کرد و با حمله به مراکز و پادگان‌های نظامی عراق در استان‌های نینوا و صلاح‌الدین که بدون هرگونه مقاومتی از سوی نظامیان مستقر در این پادگان‌ها همراه شده بود، قدرت نظامی خود را تقویت نمود. (ساوه‌درودی، ۱۳۹۳: ۱۰۱) و در نهایت با تشکیل حکومت اسلامی با اظهارات البغدادی در نماز جمعه موصل که حاکی از آن است که گروه با این احساس که در گذار از مرحله اول و دوم موفق بوده و با ارائه دیدگاه‌های نظری و اقدام نظامی، موقعیت خود را در بین اهل سنت و مخالفان شیعه و دولت‌های سکولار منطقه تثبیت کرده است، تلاش دارد در مرحله سوم از طریق طرح استقرار به اصطلاح حکومت اسلامی با مرکزیت عراق، موجودیتش را به اثبات برساند. (ساوه‌درودی: ۱۰۳)

آخرین اصلاحات داعش: تحرکات اخیر داعش در استان‌های شمالی عراق بیانگر ظهور مجدد این تشکیلات در صحنه امنیتی این کشور است. هشام الهاشمی کارشناس و صاحب‌نظر در حوزه گروه‌های تکفیری، پژوهش جدیدی در مورد استراتژی نوین داعش در عراق انجام داده است که نکات مهم آن به شرح زیر است: (بی‌نام ۱۳۹۹)

داعش از سال ۲۰۱۹ به بعد و با وقوف به نقایص ساختاری تشکیلاتی خود شروع به بازبینی کرده و ساختار نوین را بر تکیه بر سه عنصر ۱- چابکی ۲- انعطاف‌پذیری ۳- عدم اتکا به مرکزیت تشکیلات، در سرلوحه توجهات خود قرار داده است.

داعش در ساختار جدید خود از حملات نظامی به مانورها و هجوم امنیتی تغییر رویکرد داده و با تلاش برای خودکفایی مالی، هم‌زمان مصالحه با مناطق دارای اکثریت اهل تسنن را در دستور کار خود قرار داده است.

داعش برنامه‌ریزی برای سیطره مجدد بر برخی مناطق معین در عراق را مدنظر قرار داده ولی برای عملیاتی نمودن اقدامات امنیتی خود منتظر هرج و مرج ناشی از پایان مأموریت نیروهای ائتلاف می‌باشد.

در ساختار جدید داعش استفاده از وسایل ارتباط الکترونیکی به دلیل سهولت نفوذ در آن به شدت محدود و تحریم شده و همچنان به استفاده از شیوه قدیمی ارتباطات از طریق ارسال مکتوبات محرمانه توسط پیک تأکید شده است. (بی‌نام، ۱۳۹۹)

در ساختار جدید تغییرات زیر اعمال شده است:

۱) کاهش تعداد ولایت‌ها از ۳۵ به ۱۴ ولایت

- ۲) کاهش تعداد دیوان‌ها از ۱۴ به ۵ دیوان
  - ۳) توجه به تمرکززدایی (عدم اتکا به مرکزیت) در اجرای دستورات صادره از کمیته اختیارات
  - ۴) اتخاذ رویکرد خودکفایی مالی ولایت‌ها و کاهش حقوق نیروهای اجرایی و پشتیبانی
  - ۵) کاهش تعداد عملیات انتحاری و پرخرج
  - ۶) لغو کارگاه‌های ساخت و توسعه سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک (بی‌نام، ۱۳۹۹)
- راهبرد جدید داعش:** بعد از امضای توافق صلح میان طالبان و آمریکا، داعش در افغانستان به‌منظور بقاء و ادامه فعالیت‌های تروریستی خود به دنبال ایجاد اجماع میان گروه‌های تروریستی منطقه‌ای از جمله گروه‌های تندروی جیش محمد، حرکت اسلامی تاجیکستان، لشکر طیبه و ... است تا زیر چتری به نام داعش ولایت خراسان فعالیت خود را تشدید کند. حمله به مراسم سالگرد شهید مزار در دشت پرچی، حمله به دانشگاه مارشال فهیم و معبد سیک‌ها در کابل از جمله فعالیت‌های تروریستی اخیر داعش است. (حسن قدیری، ۱۳۹۹)

نقش خیانت در غافل‌گیری: یکی از عوامل مهم غافل‌گیری در هر نوع جنگی چه نظامی چه فرهنگی، اقتصادی و گونه‌های دیگر، خیانت خودی می‌باشد. در زمان ظهور داعش در موصل ارتش عراق اقدام خاصی را برای مقابله با داعش صورت نداد. علت آن خیانت عناصری مانند بعضی‌ها، طرفداران صدام و حامیان آمریکا بود که هنوز از ارتش پاک‌سازی نشده بودند.

روش‌شناسی

این پژوهش از نوع کاربردی بوده و نظر به اینکه به دنبال شناسایی و بازنگری راهکارهای پیش‌گیری از غافل‌گیری است، توسعه‌ای می‌باشد. از آنجایی که هدف، دستیابی به علل و عوامل غافل‌گیری ج.ا.ایران بوده و می‌تواند مورد استفاده نیروهای مسلح و نهادهای امنیتی قرار گیرد. این تحقیق به صورت آمیخته و با روش اکتشافی و زمینه‌ای^۱ صورت گرفته است. قلمرو زمانی آن نیز از زمان سقوط حکومت صدام تا برافراشته شدن رسمی پرچم داعش در عراق می‌باشد. ویژگی‌های جامعه آماری مورد نظر این مقاله خبرگان حوزه نظامی-امنیتی و اطلاعاتی با ویژگی‌های ذیل می‌باشند:

✓ آشنایی با حوزه‌های دفاعی-نظامی، اطلاعاتی و امنیتی در سطوح مختلف تاکتیکی، عملیاتی و به‌خصوص راهبردی

^۱- grounded

✓ حضور در صحنه‌های نبرد نظامی-امنیتی و اطلاعاتی در زمان ظهور داعش در منطقه
 ✓ آشنایی با اصول و تئوری‌های تهدیدات در بعد نظامی و امنیتی به‌خصوص تهدیدات بدیع و معاصر
 همانند تهدیدات تکفیری‌ها، آمریکا، رژیم صهیونیستی و عربستان که در حال حاضر گریبان گیر
 نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران هست.

اعضای جامعه آماری با ویژگی‌های فوق طی جلسات طوفان مغزی با استادان و خبرگان در
 موضوع تحقیق از ستاد کل نیروهای مسلح، قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیاء (ص)، واجا، آجا، سپاه،
 کمیسیون امنیت ملی مجلس شورای اسلامی انتخاب شده‌اند.
 با توجه به حجم جامعه آماری انتخاب اعضای جامعه به‌صورت هدفمند و تمام شمار و به تعداد
 ۴۰ نفر بوده است.

در گردآوری داده‌ها با روش کتابخانه‌ای از ابزار فیش‌برداری از کتاب‌های علمی و تخصصی،
 مقالات علمی و پژوهشی موجود، اسناد و مدارک دست‌اول، پایان‌نامه‌ها، آرشیو و سایت‌های
 اینترنتی دانشگاهی استفاده شد و در گردآوری داده‌ها با روش پیمایشی از طریق برگزاری
 جلسات طوفان فکری، مصاحبه و پرسشنامه‌های ساخت‌یافته و عمیق و ترکیبی صورت پذیرفته
 است.

برای تدوین مؤلفه‌ها و گویه‌های غافل‌گیری، نظرات نخبگان اخذ شده و لذا روایی برحسب
 خبرگی تحصیل شده است. برای محاسبه پایایی، با استفاده از نرم‌افزار SPSS آلفای کرونباخ
 پرسشنامه محاسبه که مطابق جدول ۱ از پایایی مناسبی برخوردار است.

جدول ۱: آلفای کرونباخ پرسشنامه

Cronbach's Alpha	N of Items
۰,۹۳۱	۶۰

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

برای بررسی و تحلیل مبحث غافل‌گیری، ابتدا مؤلفه‌ها و گویه‌های اصلی آن احصاء شده و مدل
 مفهومی متناسب تدوین گردید. سپس مصادیق غافل‌گیری همچون ظهور داعش در عراق و
 سقوط موصل با این مدل مطابقت داده شده و وضعیت غافل‌گیری و همچنین علل و عوامل آن
 برحسب مدل و الگوی تدوین شده بررسی و تحلیل گردید. در این راستا مؤلفه‌ها و گویه‌های
 متعدد غافل‌گیری در جلسات متعدد با حضور ۱۱ نفر از دانشجویان و ۱۳ نفر از اساتید دانشگاه

عالی دفاع ملی (در قالب مطالعات گروهی) تدوین گردید و سپس در جلسه‌ای در قرارگاه خاتم‌الانبیاء (صلی‌الله‌علیه و آله و سلم) با حضور جمعی از نخبگان و خبرگان حوزه اطلاعات و امنیت کشور مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت الگوی نهایی در قالب ماتریس غافل‌گیری با ۹ مؤلفه و ۶۰ گویه به شکل ذیل تدوین گردید.

مؤلفه‌های اصلی غافل‌گیری عبارت‌اند از: ۱- ساختار ۲- طرح‌ریزی و جمع‌آوری ۳- پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار ۴- تصمیم‌گیران ۵- توان ۶- آمادگی ۷- حریف ۸- محیط ۹- دکتربین

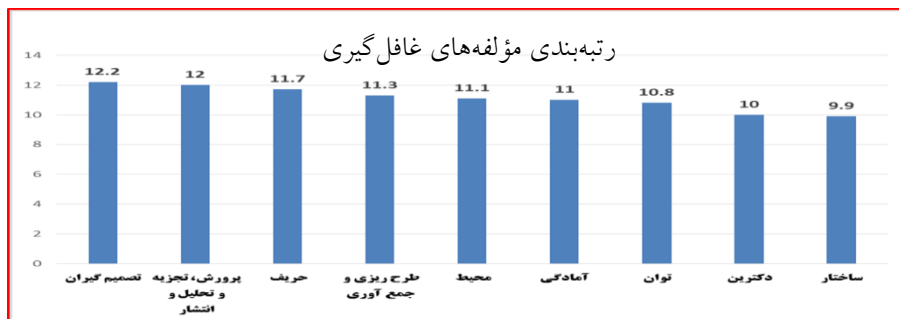
جدول ۲: مؤلفه‌ها و گویه‌های غافل‌گیری

تصمیم‌گیران	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	ساختار
درک و پذیرش تهدید توسط تصمیم‌گیران	قدرت و هوشمندی راهبردی تحلیل‌گران در ارائه تحلیل همه‌جانبه و قابل‌اطمینان و اتکا	برآورد و پیش‌بینی فرضیات از توانمندی‌ها و نیت دشمن	قدرت و انسجام ملی
تصمیم و اقدام به موقع (قدرت تصمیم‌گیری او) ابلاغ به هنگام به مجریان	ارزیابی صحیح، تعیین ارتباط، قابلیت اعتماد و دقت اخبار	ژرف‌نگری در برآورد نسبت به دشمن	یکپارچگی، هماهنگی و تعامل بین جامعه اطلاعاتی ن.م و کشوری
اعتماد تصمیم‌گیران به کارشناسان و تحلیل‌گران اطلاعاتی	تعامل تفاهم و اعتماد دوجانبه بین تحلیل‌گران اطلاعاتی و تصمیم‌گیران	درک صحیح از روندها و پیش‌بینی تهدیدات	تعامل نظام سیاسی و اجرایی با نهادهای دفاعی و امنیتی و اطلاعاتی
هماهنگی و انسجام در تصمیم‌گیران (در سطوح تاکتیکی، عملیات و راهبردی)	تفسیر مناسب (تجزیه - ترکیب و نتیجه‌گیری) از مفهوم احتمالی اخبار ارزیابی شده و توسعه فرضیات	درک صحیح مأموریت	تعامل و پیوستگی بین سه سطح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی
اعتماد بی‌جا به متحدان و هم‌پیمانان	انتشار گزارش‌های به موقع هشدار (آنی)	دسترسی مناسب به اطلاعات	برخورداداری از روند جذب نیروی اطلاعاتی کارآمد (نشان - جذب - آموزش دانش - شناخت)
پرهیز از سیاسی (جناحی) شدن اطلاعات در رده تصمیم‌گیران	استفاده بهینه از ابزارها و نرم‌افزارهای تحلیل	تعیین صحیح عوامل و منابع اطلاعاتی	ساختار اطلاعاتی و امنیتی در سطوح راهبردی، تاکتیکی و فنی

تصمیم گیران	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	طرح ریزی و جمع آوری	ساختار
انطباق تصمیمات با امکانات در اختیار برای پیش گیری از غافل گیری	انتشار گزارش های نوبه ای اطلاعاتی	تجدید نظر در برآوردهای اطلاعاتی پس از ارزیابی و تفسیر اخبار و اطلاعات بر مبنای فرضیات اولیه و بعدی به صورت مداوم	برخورداری کشور از ساختار مناسب و هماهنگ مدیریت بحران
داشتن برآورد دقیق از پای کار آوردن نیروهای خودی در هنگام نیاز	ارائه برآورد اطلاعاتی	نظارت بر تلاش جمع آوری	آمادگی، چابکی، انعطاف پذیری و قوام دفاعی و اطلاعاتی
عدم باور، اعتقاد و توجه تصمیم گیران (غیر ن.م) به طرح ریزی قبل از بحران و جنگ	ثبت و مرتب کردن اخبار در گروه های مرتبط به هم	تجزیه و تحلیل عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی های اطلاعاتی و بهره گیری به موقع از آنها	حفاظت اطلاعات
		تجدید نظر و پیشنهاد عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی های اطلاعاتی	
		تهیه طرح جمع آوری اخبار با توجه به عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی های اطلاعاتی	
		تعیین صحیح قرائن و شواهد	
		کمک به موقع به فرمانده در صدور راهنمای طرح ریزی با تجزیه و تحلیل صحیح در سطح کلان	
		تبیین و تعیین صحیح عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی های اطلاعاتی	

دکترین	محیط	حریف	آمادگی	توان
راهبردهای اطلاعاتی	حضور در محیط (داخلی و خارجی)	شناخت توانمندی اطلاعاتی، نظامی و فنی دشمن نسبت به خودی	آمادگی روحی (انگیزه - اراده) و مهارتی نیروها برای مقابله	برخوردار از توان بازدارندگی برتر یا متوازن
سیاست‌های اطلاعاتی	توانمندی در محیط (داخلی و خارجی)	شناخت دکترین و توانمندی دشمن در زمینه عملیات فریب و نیرنگ	دشمن‌شناسی	ایجاد زیرساخت‌های لازم برای پیش‌گیری از غافل‌گیری
	شناخت کافی نسبت به محیط (داخلی و خارجی)	شناخت راه‌کارهای غیرقابل پیش‌بینی، پیچیدگی اقدام، ابتکار عمل و آمادگی دشمن	تهیه برآورد و طرح‌های دفاعی و امنیتی	در اختیار داشتن نیروی انسانی ماهر و کارآموده
	دوری و نزدیکی تهدید نسبت به منافع کشور	شناخت اقدامات اختفا و پنهان‌کاری دشمن	اجرای رزمایش و آموزش‌ها	در اختیار داشتن امکانات و تجهیزات لازم برای مقابله با تهدید
			سرعت عمل در بسیج و پای کار آوردن امکانات	

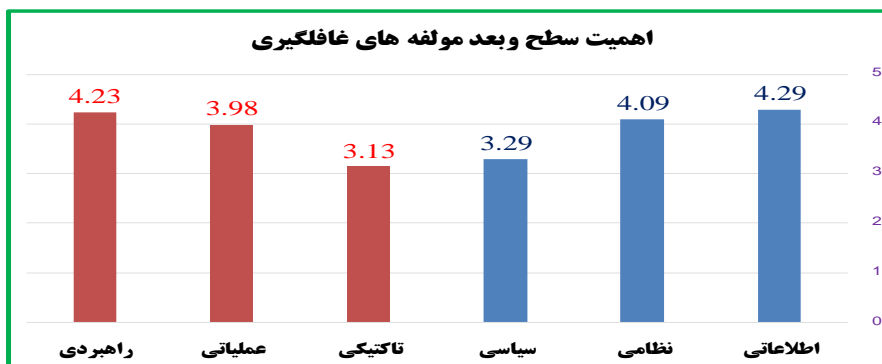
پس از تدوین و احصای مؤلفه‌ها و گویه‌های غافل‌گیری، در قالب پرسشنامه اول، نظر خبرگان در خصوص اهمیت هر یک از مؤلفه‌ها و گویه‌ها به روش رتبه‌بندی سلسه‌مراتبی (AHP) اخذ و با استفاده از نرم‌افزار Expert Choise مورد تحلیل قرار گرفته و مؤلفه‌ها و گویه‌های هر مؤلفه رتبه‌بندی شدند.

نمودار ۱: رتبه‌بندی مؤلفه‌های غافل‌گیری

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌گردد از نظر نخبگان مهم‌ترین مؤلفه در حوزه غافل‌گیری

مؤلفه تصمیم گیران و سپس مؤلفه پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار می‌باشند و مؤلفه‌های ساختار و دکترین در رتبه‌های پایانی هستند. به همین ترتیب گویه‌های هر یک از مؤلفه‌ها نیز رتبه‌بندی شدند که در جدول ۲ قابل ملاحظه هستند. در ادامه در قالب پرسشنامه دوم مؤلفه‌ها و گویه‌های غافل‌گیری از نظر سطح (تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی) و از نظر نوع (نظامی، سیاسی و اطلاعاتی) مورد بررسی قرار گرفتند که نتیجه آن به‌طور کلی در قالب نمودار ذیل قابل مشاهده است.

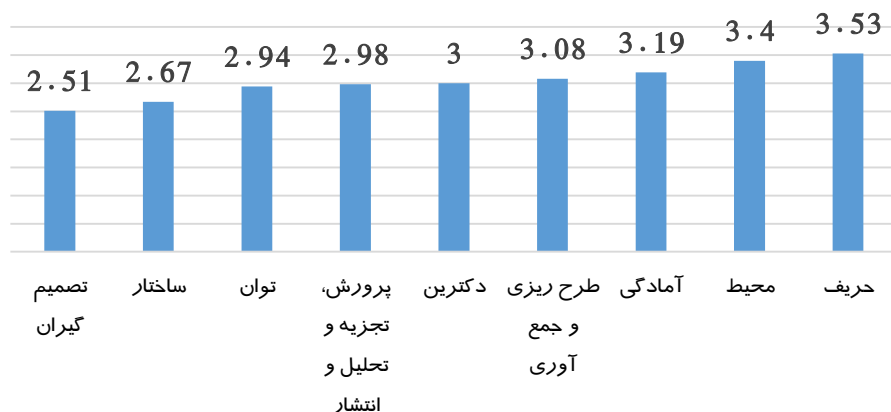

نمودار ۲: رتبه‌بندی مؤلفه‌های غافل‌گیری از منظر سطح و بعد

همان‌طور که مشاهده می‌گردد در حوزه غافل‌گیری سطح راهبردی و بعد اطلاعاتی از دیگر سطوح و ابعاد از اهمیت بیشتری برخوردار هستند لذا باید توجه و تمرکز بر گویه‌هایی باشد که بیشترین نقش را در سطح راهبردی و بعد اطلاعاتی دارند. پس از تحلیل مؤلفه‌های غافل‌گیری در قالب دو پرسشنامه مزبور، وضعیت مؤلفه‌ها و گویه‌های غافل‌گیری در قالب پرسشنامه سوم در زمان ظهور داعش در عراق و سقوط موصل مورد بررسی قرار گرفت که نتایج نظرات خبرگان در نمودار ۳ آمده است:

رتبه‌بندی اهمیت مولفه‌های غافل‌گیری

نمودار ۳: رتبه‌بندی مؤلفه‌های غافل‌گیری در سقوط موصل

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌گردد؛ بر مبنای نظر خبرگان، میانگین امتیاز مؤلفه‌های غافل‌گیری در سقوط موصل نمره ۳ از ۵ را کسب نموده و از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده‌اند لذا می‌توان نتیجه گرفت که کشور در آن برهه زمانی دچار غافل‌گیری شده است. از میان مؤلفه‌ها، مؤلفه‌های تصمیم‌گیران، ساختار و توان ضعیف‌ترین مؤلفه‌ها بودند. برای احصای علل و عوامل غافل‌گیری، گویه‌های غافل‌گیری نیز برحسب نظر نخبگان نمونه آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که رتبه‌بندی گویه‌ها به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۳: رتبه‌بندی گویه‌های غافل‌گیری در سقوط موصل

امتیاز	گویه	کد گویه	مؤلفه	کد مؤلفه
1/67	عدم باور، اعتقاد و توجه تصمیم‌گیران (غیر ن.م) به طرح‌ریزی قبل از بحران و جنگ	409	تصمیم‌گیران	4
1/91	اعتماد تصمیم‌گیران به کارشناسان و تحلیل‌گران اطلاعاتی	401	تصمیم‌گیران	4
2/00	هماهنگی و انسجام در تصمیم‌گیران (در سطوح تاکتیکی، عملیات و راهبردی)	407	تصمیم‌گیران	4
2/09	تفسیر مناسب (تجزیه - ترکیب و نتیجه‌گیری) از مفهوم احتمالی اخبار ارزیابی‌شده و توسعه فرضیات	304	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	3

2/29	حفاظت اطلاعات	107	ساختار	1
2/30	تعامل و پیوستگی بین سه سطح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی	105	ساختار	1
2/33	ایجاد زیرساخت‌های لازم برای پیش‌گیری از غافل‌گیری	501	توان	5
2/33	انطباق تصمیمات با امکانات در اختیار برای پیش‌گیری از غافل‌گیری	403	تصمیم‌گیران	4
2/36	برخورداري کشور از ساختار مناسب و هماهنگ مدیریت بحران	108	ساختار	1
2/36	تعامل تفاهم و اعتماد دوجانبه بین تحلیل‌گران اطلاعاتی و تصمیم‌گیران	306	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	3
2/36	درک و پذیرش تهدید توسط تصمیم‌گیران	402	تصمیم‌گیران	4
2/36	تعامل نظام سیاسی و اجرایی با نهادهای دفاعی و امنیتی و اطلاعاتی	103	ساختار	1
2/45	یکپارچگی، هماهنگی و تعامل بین جامعه اطلاعاتی ن.م و کشوری	102	ساختار	1
2/50	اجرای رزمایش و آموزش‌ها	604	آمادگی	6
2/55	درک صحیح مأموریت	201	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
امتیاز	گویه	کد گوینه	مؤلفه	کد مؤلفه
2/56	انتشار گزارش‌های به‌موقع هشدار (آنی)	307	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	3
2/57	برخورداري از روند جذب نیروی اطلاعاتی کارآمد (نشان - جذب - آموزش دانش - شناخت)	106	ساختار	1
2/64	استفاده بهینه از ابزارها و نرم‌افزارهای تحلیل	303	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	3
2/78	در اختیار داشتن امکانات و تجهیزات لازم برای مقابله با تهدید	502	توان	5

2/78	شناخت دکترین و توانمندی دشمن در زمینه عملیات فریب و نیرنگ	701	حریف	7
2/82	درک صحیح از روندها و پیش‌بینی تهدیدات	205	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
2/83	داشتن برآورد دقیق از پای‌کار آوردن نیروهای خودی در هنگام نیاز	405	تصمیم‌گیران	4
2/89	دسترسی مناسب به اطلاعات	213	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
2/89	آمادگی، چابکی، انعطاف‌پذیری و قوام دفاعی و اطلاعاتی	104	ساختار	1
2/90	تجزیه و تحلیل عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی و بهره‌گیری به موقع از آنها	211	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
3/00	سیاست‌های اطلاعاتی	901	دکترین	9
3/00	حضور در محیط (داخلی و خارجی)	802	محیط	8
3/00	کمک به موقع به فرمانده در صدور راهنمای طرح‌ریزی با تجزیه و تحلیل صحیح در سطح کلان	203	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
3/00	تجدیدنظر در برآوردهای اطلاعاتی پس از ارزیابی و تفسیر اخبار و اطلاعات بر مبنای فرضیات اولیه و بعدی به صورت مداوم	206	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
3/00	تجدیدنظر و پیشنهاد عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی	207	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
3/00	تعیین صحیح عوامل و منابع اطلاعاتی	212	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
3/00	تصمیم و اقدام به موقع (قدرت تصمیم‌گیری) و ابلاغ به هنگام به مجریان	404	تصمیم‌گیران	4
3/00	راهبردهای اطلاعاتی	902	دکترین	9
امتیاز	گویه	کد گویه	مؤلفه	کد مؤلفه
3/09	قدرت و هوشمندی راهبردی تحلیل‌گران در ارائه تحلیل همه‌جانبه و قابل‌اطمینان و اتکا	305	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	3

3/09	اعتماد بی جا به متحدان و هم پیمانان	406	تصمیم گیران	4
3/09	ژرف نگری در برآورد نسبت به دشمن	204	طرح ریزی و جمع آوری	2
3/11	سرعت عمل در بسیج و پای کار آوردن امکانات	602	آمادگی	6
3/13	نظارت بر تلاش جمع آوری	214	طرح ریزی و جمع آوری	2
3/14	ارزیابی صحیح، تعیین ارتباط، قابلیت اعتماد و دقت اخبار	302	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	3
3/20	تهیه طرح جمع آوری اخبار با توجه به عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی های اطلاعاتی	208	طرح ریزی و جمع آوری	2
3/22	برخوردار از توان بازدارندگی برتر یا متوازن	504	توان	5
3/33	تهیه برآورد و طرح های دفاعی و امنیتی	601	آمادگی	6
3/33	توانمندی در محیط (داخلی و خارجی)	803	محیط	8
3/33	قدرت و انسجام ملی	109	ساختار	1
3/33	دشمن شناسی	605	آمادگی	6
3/36	پرهیز از سیاسی (جناحی) شدن اطلاعات در رده تصمیم گیران	408	تصمیم گیران	4
3/40	تبیین و تعیین صحیح عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی های اطلاعاتی	209	طرح ریزی و جمع آوری	2
3/43	ثبت و مرتب کردن اخبار در گروه های مرتبط به هم	301	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	3
3/44	شناخت کافی نسبت به محیط (داخلی و خارجی)	801	محیط	8
3/44	در اختیار داشتن نیروی انسانی ماهر و کارآموده	503	توان	5
3/45	ساختار اطلاعاتی و امنیتی در سطوح راهبردی، تاکتیکی و فنی	101	ساختار	1
3/50	ارائه برآورد اطلاعاتی	309	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	3

3/55	برآورد و پیش‌بینی فرضیات از توانمندی‌ها و نیت دشمن	202	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
3/60	تعیین صحیح قرائن و شواهد	210	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	2
3/67	آمادگی روحی (انگیزه - اراده) و مهارتی نیروها برای مقابله	603	آمادگی	6
3/78	شناخت توانمندی اطلاعاتی، نظامی و فنی دشمن نسبت به خودی	704	حریف	۷
3/78	شناخت اقدامات اختفا و پنهان‌کاری دشمن	702	حریف	۷
3/78	شناخت راه‌کارهای غیرقابل پیش‌بینی، پیچیدگی اقدام، ابتکار عمل و آمادگی دشمن	703	حریف	۷
3/82	دوری و نزدیکی تهدید نسبت به منافع کشور	804	محیط	۸
4/00	انتشار گزارش‌های نوبه‌ای اطلاعاتی	308	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

در پاسخ به سؤال اصلی مقاله که "آیا جمهوری اسلامی ایران در سقوط موصل غافل‌گیر شد یا خیر؟" می‌توان گفت با عنایت به فرمایشات حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و همچنین مبتنی بر تحلیل پاسخ‌های نخبگان امر و امتیازهای ۹ مؤلفه و ۶۰ گویه تحقیق، غافل‌گیری ایران در سقوط موصل قطعی است. البته شواهد متعدد حکایت از این دارد که دشمن قصد غافل‌گیری نداشته است زیرا همه وقایع و تحرکات نظامی را در مرئی و منظر انجام می‌داد؛ لذا جنس غافل‌گیری ج.ا.ایران به دلیل اقدامات فریب، اختفا، استتار و... دشمن نبوده بلکه غفلت از برخی ضروریات و بایسته‌ها و همچنین خیانت و عدم اهتمام جدی برخی دولت‌مردان کشور عراق به هشدارهای اطلاعاتی موجبات غافل‌گیری ج.ا.ایران در سطوح راهبردی و عملیاتی را پدید آورده است.

همچنین بر مبنای تحلیل پاسخ‌ها می‌توان گفت کشور در برهه سقوط موصل دارای قوت‌های زیر بوده است:

۱) در حوزه پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار گزارش‌های نوبه‌ای اطلاعاتی نسبت به درک صحیح شرایط موجود

۲) دوری و نزدیکی تهدید نسبت به منافع کشور

۳) شناخت راه‌کارهای غیرقابل پیش‌بینی، پیچیدگی اقدام، ابتکار عمل و آمادگی دشمن و حریف در پاسخ به سؤال اول پژوهش می‌توان گفت؛ بر مبنای نظر خبرگان منبعث از تحلیل سه پرسشنامه مزبور، به‌رغم قوت‌های فوق، کشور دچار ضعف‌های جدی به‌قرار زیر بود که همانا علل اصلی غافل‌گیری کشور محسوب می‌شوند: ضعف اصلی کشور در مقابله با مصداق داعش طبق نظر نخبگان:

۱) گویه عدم باور، اعتقاد و توجه تصمیم‌گیران (غیر ن.م) به طرح‌ریزی قبل از بحران و جنگ

۲) همچنین گویه ضعف اعتماد تصمیم‌گیران به کارشناسان و تحلیل‌گران اطلاعاتی بوده است.

با توجه به درس آموخته‌های غافل‌گیری در سقوط موصل، در پاسخ به سؤال فرعی دوم، راهکاری ذیل در سه حوزه رویکردی؛ ساختاری و روشی جهت جلوگیری از بروز غافل‌گیری مشابه در آینده ارائه می‌گردد:

رویکردی:

۱) شناخت دشمن و درک صحیح قرائن و شواهد منتهی به تهدیدات نوین دشمنان

۲) استفاده صحیح از همه عوامل جمع‌آوری اعم از فنی و رسمی و پای‌کار آشکار و پنهان و فضای مجازی

۳) ایجاد گفت‌وگو مشترک و درک یکسان از تهدیدات متصور بین نهادهای سیاسی اجرایی کشوری

۴) تربیت و به‌کارگیری عناصر هوشمند اطلاعاتی در بخش جمع‌آوری، تحلیل داده‌ها و طرح‌ریزی اطلاعاتی

۵) اصلاح مکانیسم جریان تصمیم‌گیری در ارتباط با حوزه‌های دفاعی و امنیتی باهدف ایجاد یک فرایند سالم؛ پرتحرک و پویا که منجر به تصمیم‌گیری صحیح می‌شود

۶) طراحی و اجرای تمرین و رزمایش مشترک مستمر نیروهای مسلح متناسب با تهدیدات نوین

۷) پیاده‌سازی و عملیاتی نمودن اصول پدافند غیرعامل در حفاظت از زیرساخت‌های حیاتی، حساس و مهم

ساختاری:

- ۱) تدوین نظام جامع، هوشمند، موظف، مکلف و یکپارچه اطلاعاتی جهت افزایش هم‌افزایی بین جامعه اطلاعاتی کشور و تقسیم وظایف دقیق برای هر نهاد و تدوین رابطه الزام‌آور بین جامعه اطلاعاتی به‌جای رابطه همکارانه
- ۲) ایجاد مرکز رصد و پایش اطلاعاتی مبتنی بر تهدیدات پیش‌رو در سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی
- ۳) اتصال آنلاین جامعه اطلاعاتی به پایگاه‌های اطلاعاتی کشور اعم از دولتی و خصوصی

روشی:

- ۱) تدوین راهبردهای درک، پذیرش، اعتمادسازی، انسجام و هم‌افزایی بین جامعه اطلاعاتی کشور به‌خصوص در مواجهه با حوادث و بحران‌ها
- ۲) استفاده از فناوری اطلاعات در جهت افزایش اشراف اطلاعاتی در محیط دشمن
- ۳) طراحی و ایجاد سامانه نرم‌افزاری تحلیل و هشدار هوشمند امنیتی و اطلاعاتی (هشدار بحران) با به‌کارگیری فناوری‌های نوین اطلاعاتی
- ۴) برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت تهدید شناسی و دشمن‌شناسی ویژه مدیران و تصمیم‌گیران سطوح راهبردی

ب- پیشنهادها:

- ۱) هر یک از راهکارهای ارائه در این مقاله که حاصل نظرات خبرگان نظامی و اطلاعاتی هستند می‌توانند به‌عنوان یک راهکار اجرایی موردبررسی و اجرا قرار گیرند.
- ۲) راهکارهای ارائه‌شده برگرفته از تحلیل غافل‌گیری در ظهور داعش در عراق و سقوط موصل است و لازم است مصادیق دیگر غافل‌گیری نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران مستقلاً موردبررسی و پژوهش قرار گیرند.
- ۳) همان‌گونه در مقاله بیان شد خیانت یکی از عوامل مهم در غافل‌گیری است که موردنظر این مقاله نبوده و در این خصوص لازم است تحقیق جداگانه‌ای صورت پذیرد.

فهرست منابع

- "قرآن کریم"
  - امام خمینی (رحمت الله علیه)، "صحیفه نور"، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام (رحمت الله علیه)
  - امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، "مجموعه بیانات"، قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir
- الف - منابع فارسی:**
- آذین، احمد و سیف زاده، علی (۱۳۹۴)، "بررسی زمینه‌های اجتماعی و سیاسی ظهور داعش در خاورمیانه"، مجله سیاست خارجی، زمستان ۱۳۹۴، شماره ۴
  - اسدی، علی اکبر (۱۳۸۸)، "تحولات و مسائل جدید عراق و رویکرد ایران"، تهران، انتشارات شادان
  - بی‌نام (۱۳۹۹)، "گزارش سرکنسولگری ج.ا.ا. در عراق"، وزارت امور خارجه
  - پوراحمد، حسین؛ عباسی، بهرام؛ "اقتصاد سیاسی بین‌الملل و ظهور و کارکرد داعش در خاورمیانه"، مجله رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، پاییز ۱۳۹۴، شماره ۴۳
  - حق‌نظری، محمدرضا و شایگان، فریبا (۱۳۹۵)، "نقش مشارکت نهادهای مردمی در پیش‌گیری اجتماعی از جرم"، پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، زمستان، سال یازدهم، شماره ۴
  - دهخدا، علی اکبر (۱۳۹۰)، "لغت‌نامه (فرهنگ متوسط)"، انتشارات دانشگاه تهران
  - رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۹۳)، "بازاندیشی دادرسی دادگرنانه در پرتو اصل هم‌ترازی حق‌های بزه‌دیده و متهم"، پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، تابستان، شماره ۷
  - رستمی، محمود (۱۳۸۶)، "فرهنگ واژه‌های نظامی"، تهران، انتشارات ایران سبز
  - رنجبر شیرازی و همکاران (۱۳۹۳)، "جریان شناسی داعش: چستی، شاخصه‌ها و راهکارهای مواجهه"، تهران، انتشارات سخنوران
  - ساوه‌درویدی، مصطفی (۱۳۹۳)، "گروهک تروریستی داعش؛ برآیند تنازعات و ناامنی‌های منطقه‌ای"، شماره ۵۵
  - عباسی، محمود (۱۳۹۳)، "سنخ شناسی داعش"، فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، سال پانزدهم، تابستان، شماره ۲، پیاپی ۵۸
  - عطوان، عبدالباری (۱۳۹۱)، "سازمان سری القاعده"، ترجمه فرزانه شهیدی، تهران، موسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور
  - عظیم‌زاده اردبیلی، فائزه و ملک‌زاده، فهیمه (۱۳۹۳)، "پیش‌گیری از جرائم درآموزه‌های قرآن"

- قرآن و علوم بشری، سال سوم، پاییز، شماره ۲
- قدیری، حسن (۱۳۹۹)، "مصاحبه"
  - کالینز، جان. ام (۱۳۸۱)، "استراتژی بزرگ- اصول و رویه‌ها"، چاپ سوم، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه
  - کوهکن، علیرضا و باقری، سامیه (۱۳۹۴)، "زمینه شکل‌گیری داعش در آسیای مرکزی"، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، پاییز، شماره ۱۶
  - گزیده اسناد عملیات والفجر ۸ (۱۳۸۱)، "غافل‌گیری دشمن در عملیات والفجر ۸"، فصلنامه نگین ایران، زمستان، دوره ۱، شماره ۳، صص ۱۴۸-۱۴۶
  - معاونت پژوهش و تولید علم دانشکده اطلاعات (۱۳۹۴)، "غافل‌گیری و شکست در اطلاعات"، تهران، موسسه چاپ و انتشارات دانشکده اطلاعات
  - معین، محمد (۱۳۶۰)، "فرهنگ فارسی معین"، انتشارات نشر آزاد
  - نجات، سیدعلی (۱۳۹۴)، "کالبدشکافی داعش"، مؤسسه فرهنگی مطالعاتی و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، ص ۵۰
  - نجات، سیدعلی و جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۹۲)، "بررسی نقش و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در بحران سوریه"، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی، زمستان، دوره ۳، شماره ۳ (۸ پیاپی)، ص ۱۶۲
  - نظری، حمید و جلالی، امیر (۱۳۹۶)، "مسئولیت بین‌المللی دولت‌های تأمین‌کننده مالی تروریسم"، مطالعات حقوق عمومی، پاییز، دوره چهل و هفتم، شماره ۳

ب- منابع انگلیسی:

- Dickinson, Eric (2013). "Strategic Surprise". Journal of Singapore Armed Forces, Journal V24 N3, Jul-Sep 1998
- Lee Wai Keong, Christopher (1998). "Strategic Surprise". Journal of Singapore Armed Forces, Journal V24 N3, Jul-Sep 1998
- Schwartz, Peter and Randall, Dough (2007). "Ahead of the Curve: Anticipating Strategic Surprise", *Blindside: How To Anticipate Forcing Events and Wild Cards in Global Politics*. Brookings Institution Press.
- Witts, Tamara (2015). "the Regional Impact of U.S Policy toward Iraq and Syria", London: University of California Press.